

O'ZBEKISTON SANOATIDA LOGISTIKA TIZIMI

Pulatxujaeva Dono Mirashidovna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

ORCID: 0000-0002-8069-0878

donopulathujaeva@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada logistikaning sanoat tizimidagi o'zgarishlari va mamlakat iqtisodiyotida tutgan o'rni va ahamiyati, xalqaro miqosda logistikaning istiqbollari, muammolari, imkoniyatlari, bu borada xorijiy olimlarning ilmiy-nazariy va amaliy qarashlari, tahlil qilingan. O'zbekiston iqtisodiyotida sanoat logistika tizimining muammolariga tegishli tartibda xulosa va takliflar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: logistika, xomashyo, zavod, kon, xizmat ko'rsatish, mahsulot, ishlab chiqarish, raqobat, innovatsiya.

ЛОГИСТИЧЕСКАЯ СИСТЕМА В ПРОМЫШЛЕННОСТИ УЗБЕКИСТАНА

Пулатхужаева Доно Мирашидовна

Ташкентский государственный экономический университет

Аннотация. В данной статье анализируются изменения логистики в производственной системе и ее место и значение для экономики страны, перспективы, проблемы, возможности логистики в международном масштабе, научно-теоретические и практические взгляды зарубежных ученых на эту тему. Приведены выводы и предложения, касающиеся проблем логистической системы в экономике Узбекистана.

Ключевые слова: логистика, сырье, завод, добыча полезных ископаемых, сервис, продукт, производство, конкуренция, инновации.

LOGISTICS SYSTEM IN THE INDUSTRY OF UZBEKISTAN

Pulatkhujaeva Dono Mirashidovna

Tashkent State University of Economics

Abstract. This article analyzes the changes in logistics in the production system and its place and importance for the country's economy, prospects, problems, possibilities of logistics on an international scale, scientific, theoretical and practical views of foreign scientists on this topic. The conclusions and suggestions concerning the problems of the logistics system in the economy of Uzbekistan are presented.

Keywords: logistics, raw materials, plant, mining, service, product, production, competition, innovation.

Kirish.

Logistika – nisbatan yosh fan hisoblanadi. U, ayniqsa, Ikkinchi Jahon urushi davrida, armiyani qurol va oziq-ovqat bilan o'z vaqtida ta'minlash uchun mudofaa sanoati, logistika va ta'minot bazalari va transport o'rtasidagi aniq o'zaro ta'sir muammosini hal qilish uchun ishlatilganda tez rivojlandi. Keyinchalik logistika tushunchalari va usullari ishlab chiqarish va tovar aylanmasi sohasida qo'llanilishi boshlandi. Logistikaning asosiy maqsadi materiallar, axborot, energiya va moliya oqimini boshqarishni ratsionalizatsiya qilishda yotadi. Shu sababli, ishlab chiqarish logistikasini o'rganish ob'ekti moddiy oqimlar va ular bilan bog'liq ma'lumotlar, makro va mikro darajadagi moliyaviy va xizmat ko'rsatish oqimlari, predmeti esa tovar aylanmasi sohasidagi moddiy va qo'shimcha oqimlarni optimallashtirishdir.

Tarixiy nuqtai nazardan, logistikaning paydo bo'lishining manbalaridan biri savdo deb hisoblanishi mumkin, chunki savdogarlar qadim zamonlardan beri mintaqalar o'rtasida tovarlar partiyalarining harakatini tashkillashtirishgan. Nemis adabiyotida logistikaning iqtisodiy faoliyat sohasi sifatida shakllanishi va "logistika" atamasining o'zi haqida yana bir nuqtai nazari ko'rsatilgan. Fransuz transkripsiyasida logistika so'zi "logistics" bo'lib eshtiladi, rus tiliga tarjima qilingan "uy yoki uy xo'jaliklari" degan ma'noni anglatadi. Shunday qilib, fransuz armiyasidagi logistik yetkazib beruvchilar "logistiklar", rus bosh armiyasida esa chorak ustalari deb nom berilgan. **Sanoat**, deb xom ashyo, material, yoqilg'i, energiya va boshqa mahsulotlar ishlab chiqaruvchi yoki aholiga xizmat ko'rsatuvchi [korxonalar](#) ([zavod](#), [fabrika](#), [kon](#), [shaxta](#), [elektr stansiya](#), [ferma](#) va h.k.) majmuasiga aytiladi.

Adabiyotlar sharhi.

Moiseeva (2013) tomonidan, iqtisodiy faoliyatning barcha sub'ektlari o'zaro bog'liq holda yagona iqtisodiy makonni tashkil qiladi, bu erda har bir korxonada ishlab chiqarish omillari biri-biri bilan o'zaro ta'sir qiladi va mahsulot (ya'ni tovarlar va xizmatlar) ishlab chiqarishni ta'minlaydi.

1. Shu bilan birga, kompaniya har doim cheklangan resurslar sharoitida ishlaydi. Iqtisodiy qonunlarga muvofiq, u shunday harakat qilishi mumkin:

- * natijalaringizni maksimal darajada oshiring (ya'ni ma'lum bir ishlab chiqarish hajmi uchun resurslar, eng ko'p mahsulot ishlab chiqarishga intilish);

- * ma'lum bir vaqtda ishlab chiqarish resurslaridan foydalanishni minimallashtirish ishlab chiqarish hajmi;

- * natijalarni optimallashtirish (ya'ni xarajatlar va natijalar ma'lum bir optimal kombinatsiyada bo'lishi kerak).

Garrison (2008), xarajatlar-hajm-foyda tahlili – bu xarajatlar, ishlab chiqarish hajmi, daromad va foyda o'rtasidagi munosabatlarga asoslangan xarajatlar xatti-harakatlarini tahlil qilish. "Xarajatlar-hajm-foyda" tahlili o'zgaruvchan va doimiy xarajatlar, narx va ishlab chiqarish hajmi o'rtasidagi eng foydali nisbatni topishga imkon beradi deb asoslagan. Standard Coast tizimining yaratuvchisi o'tgan asrning 30-yillari boshlarida uning qoidalarini ishlab chiqqan amerikalik iqtisodchi CHarter Garrisondir.

1. Ushbu tizimning mohiyati shundaki, nima sodir bo'lishi kerakligi hisobga olinadi va nima sodir bo'lganligi hisobga olinmaydi, mavjud emas, balki oddiy narsa hisobga olinadi va yuzaga kelgan og'ishlar alohida aks ettiriladi. Asosiy vazifa korxonada foydasidagi yo'qotishlar va og'ishlarni hisobga olishdir. "Standart" – bu mahsulot birligini (ishlarni, xizmatlarni) ishlab chiqarish uchun zarur bo'lgan moddiy va mehnat xarajatlari miqdori (oldindan hisoblab chiqilishi mumkin); "kost" – ishlab chiqarish birligini ishlab chiqarish uchun ishlab chiqarish xarajatlarining pul ifodasi deb asoslagan.

Tadqiqot metodologiyasi.

Ilmiy tadqiqotni shakllantirishda qiyosiy tahlil, ma'lumotlarning analitik tahlili, ilmiy abstraksiya, induksiya, deduksiya usullardan foydalandik. Muammolar o'rganilib, ularga yechib topishda qiyosiy va analitik tahlil usullaridan kengroq foydalanildi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Sanoat, industriya – xalq xo'jaligining jamiyat ishlab chiqaruvchi kuchlari taraqqiyoti darajasiga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatadigan yetakchi tarmog'. Sanoatning o'zi uchun hamda xalq xo'jaligining boshqa sohalari uchun mehnat qurollari va boshqa mahsulotlar ishlab chiqarish, shuningdek, xom ashyo, yoqilg'i qazib olish, energiya ishlab chiqarish, yog'och tayyorlash, sanoatda yoki qishloq xo'jaligida olingan mahsulotlarga ishlov berish va ularni qayta ishlash bilan band korxonalar (fabrikalar, zavodlar, elektrostansiyalar, shaxtalar, konlar va boshqalar) majmui.

Sanoat kengaytirilgan takror ishlab chiqarishning asosini tashkil etadi va industrial o'sishni ta'minlaydi. 20-asrning 80 - yillarida qabul qilingan tasniflashga ko'ra, sanoat yiriklashtirilgan 18 tarmoqqa bo'linadi:

- elektroenergetika;
- yoqilg'i sanoati;
- qora metallurgiya;
- rangli metallurgiya;
- kimyo va neft kimyosi sanoati;
- mashinasozlik va metallga ishlov berish;
- o'rmon, yog'ochni qayta ishlash va sellyuloza qog'oz sanoati;
- qurilish materiallari sanoati;
- qurilish konstruksiyalari va detallari sanoati;
- oyna va chinni ishlab chiqarish sanoati;
- yengil sanoat;
- oziq-ovqat sanoati;
- mikrobiologiya sanoati;
- un-yorma va aralash yem sanoati;
- tibbiyot sanoati;
- poligrafiya sanoat tarmoqlari ham o'z navbatida
- ishlov beruvchi sanoat turlariga guruhlanadi.

Sanoatning ijtimoiy ishlab chiqarishning mustaqil tarmog'i sifatida vujudga kelishi hunarmandchilikning qishloq xo'jaligidan ajralib chiqishi – ikkinchi eng yirik mehnat taqsimoti bilan bog'liq. Kapitalistik sanoat G'arbiy Yevropa mamlakatlarida 14—15 - asrlarda paydo bo'ldi va oddiy kapitalistik kooperatsiya, manufaktura va yirik mashina industriyasi – fabrika bosqichlarini bosib o'tdi, 18-asr oxiri – 19-asr boshlarida manufakturadan mashina industriyasiga o'tish dastlab Angliyada, keyinroq boshqa Yevropa mamlakatlarida sanoat to'ntarishi tusini oldi. Rossiya va boshqa ayrim mamlakatlarda sanoat 18 - asr boshidan manufaktura ko'rinishida rivojlandi, 19-asrning 2-yarmidan mashina industriyasi taraqqiy etdi.

O'zbekiston xududida sanoat taraqqiyoti ildizini uzoq tarixga ega bo'lgan hunarmandchilik tashkil etgan. Samarqand, Buxoro, Urganch, Toshkent, Qo'qon, Marg'ilon, Namangan, Andijon kabi shaharlarda mayda va yirik hunarmandchilik rivoj topdi. O'zbekistonda haqiqiy ma'nodagi sanoatning paydo bo'lishi 19-asrning 2-yarmiga to'g'ri keladi. O'rta Osiyoning chor Rossiyasi tomonidan bosib olinishi natijasida o'lkaga rus sanoatchilari va Rossiya kapitali ham kirib keldi va xom ashyoga birlamchi ishlov beradigan sanoat tarmoqlari (paxta tozalash, vino, araq, konserva, paxta moyi zavodlari) paydo bo'ldi va O'zbekistonda Sanoat Rossiya sanoati va iqtisodiyoti bilan bog'liq holda rivojlandi. 1913-yilda O'zbekiston

xududida yalpi mahsulot ishlab chiqarishda og'ir sanoat hisssasi 2%ni, metall ishlash 1%ni, yengil sanoat 0,8%ni, oziq-ovqat sanoati 14%ni tashkil etgan edi.

Keyingi salkam 100 yil davomida O'zbekiston sanoatida elektroenergetika, gaz, neft, ko'mir, qora va rangli metallurgiya, qishloq xo'jaligi mashinasozligi (traktorlar, paxta terish mashinalari), avtomobilsozlik, kabel, elektronika, paxta tozalash sanoati mashinasozligi, samolyotsozlik, irrigatsiya-qurilish mashinasozligi, kimyo, sement, qurilish materiallari, tibbiyot, yog'moy, to'qimachilik, tikuvchilik, oziq-ovqat va boshqa sanoat tarmoqdari shakllandi. 20 - asrning 20 yillaridan boshlab O'zbekiston sanoati jahon urushi va fuqarolar urushi natijasida inqirozga uchragan mayda, kustar korxonalarini tiklash asosida rivojlana boshladi. Paxta tozalash zavodlari, pillakashlik, yigiruv-to'quv, tikuvchilik, poyabzal fabrikalari qurila boshladi, 1937-yilda Toshkent to'qimachilik kombinati ishga tushirildi, 20-asrning 40—50 yillaridan ko'mir sanoati, gaz sanoati, neft sanoati jadal rivojlana boshladi.

1941-1945-yillardagi urush davrida O'zbekistonga 90 ta sanoat korxonasi ko'chirib keltirildi, ularning ko'pi mashinasozlik, asbobsozlik korxonalarini edi. Urushdan keyingi yillarda ko'pgina korxonalar qurilishi natijasida mashinasozlik tarmoqlari ko'paydi, samolyotsozlik, asbobsozlik, motorsozlik, elektroapparat, elektr dvigatel, ekskavator, kompressor zavodlari qurildi. Toshkent, Olmaliq, Chirchiq, Samarqand, Navoiy, Farg'ona, Yangiyo'l, Namangan, Sho'rsuv va boshqa shaharlar kimyo industriyasi markaziga aylandi. Bekobod, Chirchiq, Toshkent shahrida qora metallurgiya, Navoiy, Zarafshon, Olmaliq, Uchquduq shaharlari rangli metallurgiya markazlari hisoblanadi. O'zbekistonda yo'lovchi va yuk tashuvchi samolyot ishlab chiqariladi. O'zbekiston davlat mustaqilligiga erishganidan keyin sanoatda tub islohotlar amalga oshirildi, ko'pgina tarmoqdagi sanoat korxonalarini davlat tasarrufidan chiqarildi va xususiylashtirilib, davlat aksiyadorlik, korporativ, jamoa, xususiy va boshqa tashkiliy huquqiy mulk shakllariga aylantirildi. Respublika iqtisodiyotida muhim o'rinda turadigan sanoat tarmoqlarida tuzilmaviy qayta tarkiblash amalga oshirildi, ko'plab kichik va o'rta korxonalar tashkil topdi (2000-yilda 6,4 ming o'rta, 20,4 ming kichik korxonalar ishlatildi).

Chet el kapitali bilan hamkorlikda ko'pgina sanoat tarmoqlarida qo'shma korxonalar tashkil etildi. Sanoat tarmoqlariga, ayniqsa, mahalliy xom ashyoni qayta ishlaydigan tarmoqlarga chet el investitsiyalarini jalb etish faol davom etmoqda. Respublika sanoatida tarmoqlarning tutgan o'rni har xil. Sanoat tarmoqlari orasida qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlovchi va agrosanoat majmuiga xizmat ko'rsatuvchi tarmoqlar tarixan yetakchi mavqega ega. Bular paxta tozalash, shoyi to'qish, konserva, yog'moy va boshqa sanoat tarmoqlaridir. Kimyo va neft kimyosi, mashinasozlik, elektronika, energetika, metallurgiya, yengil va qurilish materiallari sanoati jadal sur'atlarda rivojlanmoqda. Sanoat taraqqiyotida yoqilg'i energetika kompleksining o'rni alohida. Uning tarkibiga gaz, ko'mir, neft va neftni qayta ishlash sanoati, energetika kiradi. O'zbekiston jahondagi 10 ta yirik gaz ishlab chiqaruvchi mamlakatlar jumlasiga kiradi. O'zbekistonda sanoat tarmoqlarida mulk shakllarini o'zgartirish va tarkibiy o'zgartirishlarni amalga oshirishga qaratilgan tub islohotlar mamlakat mustaqilligini mustahkamlashni, O'zbekistonning kelajakda rivojlangan mamlakatlar qatoriga chiqishi va jahon hamjamiyatiga qo'shilishini ta'minlaydi.

2002-yilda O'zbekiston sanoatda 1467 ta o'rta va yirik ishlab chiqarish birlashmalari va korxonalar ishlatildi. Bu korxonalarda ishlab chiqarilgan mahsulotlar salmog'i umumiy ishlab chiqarish hajmining 88,5%ni tashkil etdi. 396 dan ortiq nomdagi yangi mahsulotlarni ishlab chiqarish o'zlashtirildi. Davlat korxonalarini soni salmogi 4,6%, nodavlat sanoat korxonalarini soni 95,4% ni tashkil etdi. Sanoat ishlab chiqarish xodimlarining 20,5% davlat korxonalarida, 79,5% nodavlat korxonalarida band bo'ldi. Sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarishning umumiy hajmida davlat korxonalarini hisssasi 28,6%ni, nodavlat sektor korxonalarini hisssasi 71,4% dan iborat bo'ldi. Chet ellarda sanoatning rivojlanishi sanoat jihatidan rivojlangan mamlakatlarning paydo bo'lishiga olib keldi. Bu mamlakatlarda iqtisodiyot taraqqiyoti katta hajmda jamg'arilgan texnika jihatidan ilg'or kapital asosida va mavjud yuqori malakali ishchi kuchi bilan ta'minlanadi. Ularga AQSH, Kanada, ko'pgina G'arbiy Yevropa mamlakatlari kiradi.

Sanoat to'ntarishi, sanoat inqilobi — qo'l mehnatiga asoslangan manufaktura sanoatidan mashinalashgan yirik industriya (fabrika, zavod)ga o'tish jarayonini ifodalovchi iqtisodiy va ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar tizimi. Bu tushuncha 19-asrning 2-yarmida Arnold Toynbi tomonidan kiritilgan. Sanoat to'ntarishi ishlab chiqarish mashinalarining ixtiro qilinishi va qo'llanishi bilan boshlandi, mashinalarni mashina tomonidan ishlab chiqarish, ya'ni mashina sanoati (og'ir sanoat) paydo bo'lishi bilan yakunlandi. Sanoat faqat texnikaviy emas, balki ijtimoiy iqtisodiy burilishdir, chunki u kapitalistik munosabatlarning to'la shakllanishiga olib keldi. Manufaktura mashina industriyasining paydo bo'lishi uchun shart-sharoit yaratib berdi. Sanoat qator mamlakatlarda kapitalizmning sanoatdagi ma'lum rivojlanish bosqichini ifodalovchi umumtarixiy hodisa hisoblanadi, ammo manufakturadan yirik mashina industriyasiga o'tish shartsharoitlarining yetilishi jahon mamlakatlarida nihoyatda notekis kechgan. Sanoat 18-asrning 60 - yillaridan dastlab Buyuk Britaniyada boshlandi.

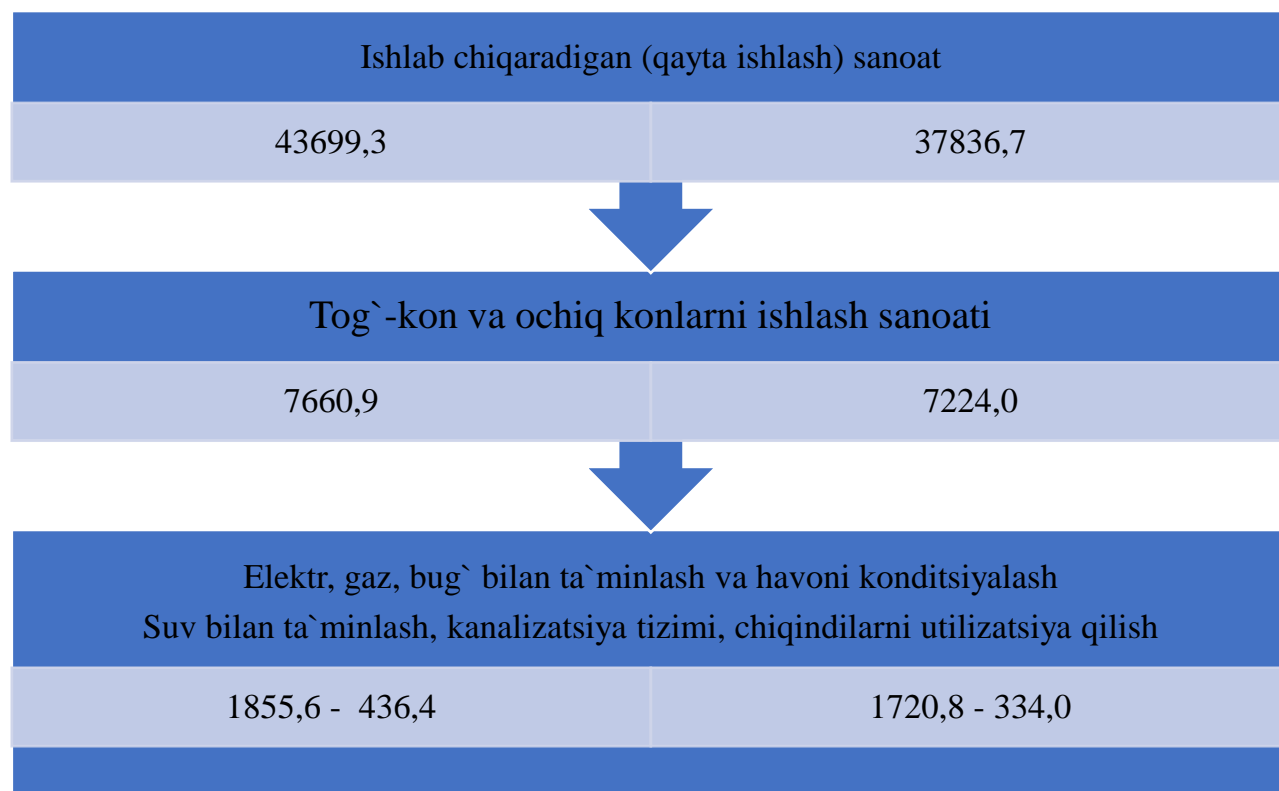
Bu mamlakatda 17-asrda yuz bergan burjua inqilobi yangi jamiyat rivoji uchun keng yo'l ochdi. Angliyaning keng mustamlakachilik tizimi ham sanoat to'ntarishiga katta ta'sir ko'rsatdi, mustamlaka boyliklari sanoatga qo'yildi. Sanoat barcha mamlakatlarda yengil sanoatdan boshlanib, og'ir sanoatning shakllanishi bilan yakunlangan. Angliyada ham dastlab yigiruv, keyinroq to'quv mashinasi ixtiro qilindi va ip-gazlama korxonalarida qo'llandi va sanoat rivojida mashinalar davrini boshlab berdi. Mashinalar soni o'sishi metallga bo'lgan talabni keskin oshirdi. Metallurgiyada yangi usulda cho'yan va po'lat olish rivojlandi (domna pechlari). Mashinalarning katta ish tezligi yangi energiya manbaini talab etdi (avvalgi energiya qo'l, oyoq kuchi, oqar suvlar).

1780-1820-yillarda to'qimachilik sanoati hajmi 16 martadan ortiq o'sdi. To'qimachilik sanoatida boshlangan bu o'zgarishlar jun, kanop, ipak sanoatiga ham o'tdi. Bug' mashinasining ixtiro qilinishi sanoat energetikasida burilish nuqtasi bo'ldi. Sanoat rivoji, bozor aloqalarining yanada kengayishi transport vositalarini takomillashtirishni talab etdi. 19-asrning birinchi choragida (1811) bug' dvigateliga asoslangan eng arzon va qulay paroxod transporti ishga tushdi. 1814-yil J. Stefenson parovozni ixtiro qildi. 1825-yildan temir yo'llar ishlay boshladi.

19 asrning 20-30 yillarida mashina industriyasi manufaktura va hunarmandchilik ustidan to'la g'alabaga erishdi. Angliya yirik industrial mamlakatga, ya'ni "dunyo ustaxonasi"ga aylandi. Angliyada boshlangan sanoat keyinchalik baynalmilal tus oldi. Bu jarayon Angliyadan keyin Fransiyada (Buyuk fransuz inqilobidan so'ng) boshlandi, ikkala davlat jahonda yetakchi o'rinni egalladi. 19-asr oxirida AQSH va Germaniya jahonda yetakchi o'rinni egalladi. Sanoat sohasida ishlab chiqarish mashinalar tizimiga ko'chganidan keyin yetakchi mamlakatlarda qishloq xo'jaligi ham to'la mexanizatsiyalashtirildi. Sanoat ko'pgina (ayniqsa, mustamlaka) mamlakatlarda ancha keyin ro'y berdi. Sanoat obyektiv, ko'p jihatdan stixiyali rivojlanish oqibati bo'lib, birinchidan, iqtisodiyotning keskin o'sishiga olib keldi, yirik sanoat yetakchi o'rniga chikdi, ikkinchidan, yirik sinfiy va ijtimoiy o'zgarishlarga sabab bo'ldi. Feodal va yarim feodal munosabatlar yemirildi, [kapitalizm](#) tizimi uzil-kesil qaror topdi.

Sanoat logistikasining muhim jihati tovarlarni etkazib berish uchun optimal marshrutlar va transport vositalarini tanlashdir. Bu etkazib berish xarajatlarini kamaytiradi va jarayonni yanada samarali qiladi. Sanoat logistikasi turli sohalaridagi korxonalarining muvaffaqiyatli ishlashi uchun katta ahamiyatga ega. Dastlabki ma'lumotlarga asosan joriy yilning yanvar-iyun oylarida Toshkent shahrida faoliyat ko'rsatayotgan sanoat korxonalarini tomonidan 52 562,1 mlrd. so'mlik sanoat mahsulotlari ishlab chiqarilishiga erishildi va o'tgan yilning tegishli davriga nisbatan sanoat ishlab chiqarish indeksi 104,5 % ni tashkil etdi. Hisobot yilida 15 962,2 mlrd. so'mlik iste'mol tovarlari ishlab chiqarilib, 2022- yil yanvar-iyungaga nisbatan o'sish 100,8 % ni tashkil etdi. Jumladan, 9 539,2 mlrd. so'mlik oziqovqat mahsulotlari, 6 423,0 mlrd. so'mlik nooziq-ovqat mollari (2022- yil yanvar-iyungaga nisbatan mos ravishda 102,4 % va 100,5 %) ishlab chiqarildi. Jami sanoat ishlab chiqarish hajmi o'sishining asosiy omili bo'lib, ishlab chiqaradigan (qayta ishlash) sanoatida ishlab chiqarish hajmining 7,8 % ga, suv bilan ta'minlash, kanalizatsiya tizimi, chiqindilarni utilizatsiya qilishning 5,3 % ga va elektr, gaz, bug'

bilan ta'minlash va havoni konditsiyalashning 26,8 % ga o'sishini hamda tog'-kon va ochiq konlarni ishlash sanoati 4,3 % ga, pasayishida ko'rishimiz mumkin.

1-rasm. Yanvar-iyun oylarida asosiy iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha sanoat ishlab chiqarish tarkibi (mlrd. so'mda)

1) 2023-yil 2) 2022-yil

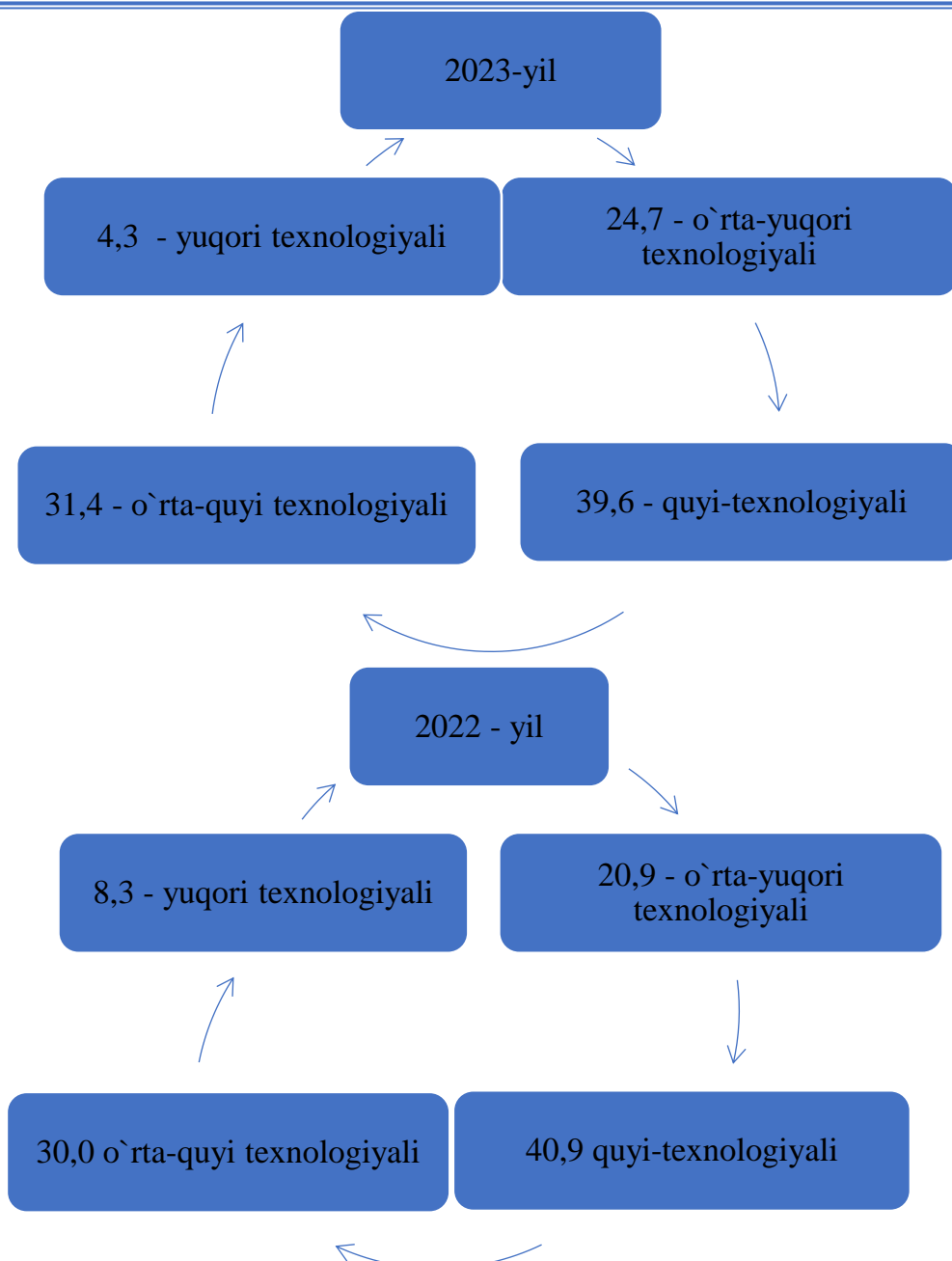
Ishlab chiqaradigan (qayta ishlash) sanoati

Toshkent shahrida sanoat korxonalarini modernizatsiya qilish, texnik va texnologik qayta jihozlash borasida amalga oshirilayotgan ishlar hududda ishlab chiqarish hajmi va sifatini yuksaltirishga xizmat qilmoqda. 2023- yilning yanvar-iyun oylarida ishlab chiqaradigan sanoat korxonalarini tomonidan ishlab chiqarilgan mahsulotlar hajmi 43 699,3 mlrd. so'mni va o'tgan yilning shu davriga nisbatan sanoat mahsuloti ishlab chiqarish indeksi 107,8 % ni tashkil etdi.

O'z navbatida, ishlab chiqaradigan sanoatda o'tgan yilning mos davriga nisbatan kimyoviy mahsulotlarni ishlab chiqarish 27,2 % ga, mashina va uskunalardan tashqari tayyor metall buyumlar ishlab chiqarish 22,4 % ga, metallurgiya sanoati 19,2 % ga, elektr uskunalari ishlab chiqarish 18,9 % ga, rezina va plastmassa buyumlar ishlab chiqarish 15,3 % ga oshganligida kuzatishimiz mumkin. Ishlab chiqaradigan sanoat tarkibida yuqori texnologiyali ishlab chiqarish tarmog'ining ulushi 4,3 % ni, o'rta-yuqori texnologiyali 24,7 % ni, o'rta-quyi texnologiyali 31,4 % ni, quyi texnologiyali 39,6 % ni tashkil etdi.

Tog'-kon sanoati va ochiq konlarni ishlash

Iqtisodiy tarmoqlar kesimida o'rganilganda, joriy yilning yanvar-iyun oylarida tog'-kon sanoati va ochiq konlarni ishlash korxonalarini tomonidan 7 660,9 mlrd.so'mlik mahsulot ishlab chiqarildi va jami ishlab chiqarilgan sanoat mahsulotlarining ishlab chiqarish indeksi 95,7 % ni tashkil qildi. Tog'-kon sanoatida ishlab chiqarilgan mahsulotlar turi bo'yicha tabiiy gaz va xom neft qazib olish hajmi o'tgan yilning tegishli davriga 4,1 %, boshqa tog'-kon sanoati faoliyati esa 4,4 % ga kamayganini kuzatish mumkin.

2-rasm. Yanvar-iyun oylarida ishlab chiqarishning texnologik tarkibi bo'yicha ishlab chiqaradigan sanoat tarkibi, foizda

Elektr, gaz, bug' bilan ta'minlash va havoni konditsiyalash.

Elektr, gaz, bug' bilan ta'minlash va havoni konditsiyalash korxonalaridan ishlab chiqarilgan mahsulotlar 1 855,6 mlrd. so'mni (jami ishlab chiqarilgan sanoat mahsulotlarining ishlab chiqarish indeksi 105,3 % ni) tashkil etdi. 2023-yilning yanvar-iyun oylarida elektr, gaz, bug' bilan ta'minlash va havoni konditsiyalash korxonalaridan mahsulotlari o'tgan yilning tegishli davriga nisbatan 5,3 % ga oshgan.

Suv bilan ta'minlash, kanalizatsiya tizimi, chiqindilarni utilitatsiya qilish.

Suv bilan ta'minlash, kanalizatsiya tizimi, chiqindilarni utilitatsiya qilish korxonalaridan ishlab chiqarilgan mahsulotlar 436,4 mlrd. so'mni (jami ishlab chiqarilgan sanoat mahsulotlarining ishlab chiqarish indeksi 126,8 % ni) tashkil etganligi kuzatildi. Bunda, 2023-yil yanvar-iyun oylarida suv bilan ta'minlash, kanalizatsiya tizimi, chiqindilarni utilitatsiya qilish korxonalaridan ishlab chiqarilgan mahsulotlar hajmi o'tgan yilning mos davriga nisbatan 26,8 % ga kamaygan.

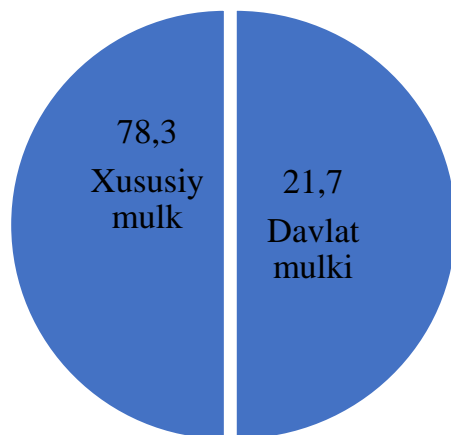
1-jadval

**Iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha sanoat mahsulotini ishlab chiqarish hajmi
(2023- yil yanvar-iyun oylarida)**

		mlrd. so'm	o'sish sur'ati, foiz hisobida
1.	Iqtisodiy faoliyatning alohida turlari bo'yicha sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi	53 652,1	104,5
2.	Tog'-kon sanoati va ochiq konlarni ishlash	7 660,9	95,7
3.	Xom neft va tabiiy gaz	7 471,9	95,9
4.	Boshqa foydali qazilmalarni qazib olish mahsulotlari	148,2	95,6
5.	Tog'-kon sanoatida texnika xizmatlari	40,7	76,9
6.	Ishlab chiqaradigan sanoat	43 699,3	107,8
7.	Oziq-ovqat mahsulotlari	5 600,8	103,9
8.	Ichimliklar	1 4 863,9	98,8
9.	Tamaki mahsulotlari	131,7	84,8
10.	To'qimachilik mahsulotlari	2 442,0	99,4
11.	Kiyimlar	777,1	104,8
12.	Charm va charmdan mahsulotlar	60,4	82,8
13.	Yog'och hamda yog'och va po'kakdan yasalgan buyumlar (mebeldan tashqari); poxolcha va to'qish uchun materiallardan yasalgan buyumlar	287,2	67,8
14.	Qog'oz va qog'oz mahsulotlari	1 134,7	100,4
15.	Nashr qilish xizmatlari va yozilgan materiallarni aks ettirish bo'yicha xizmatlar	710,3	91,9
16.	Koks va neftni qayta ishlash mahsulotlari	172,0	37,1
17.	Kimyo mahsulotlari	1 828,9	127,2
18.	Asosiy farmatsevtika mahsulotlari va farmatsevtika preparatlari	1 087,3	73,0
19.	Rezina va plastmassa buyumlar	1 869,3	115,3
20.	Boshqa no metall mineral buyumlar	1 814,0	95,1
21.	Metallurgiya sanoati	7 230,3	119,2
22.	Mashina va asbob-uskunalaridan tashqari tayyor metall buyumlar	2 123,9	122,4
23.	Kompyuterlar, elektron va optik uskunalar	779,3	69,1
24.	Elektr uskunalar	5 080,6	118,9
25.	Boshqa guruhlariga kiritilmagan mashinalar va uskunalar	1 648,1	116,0
26.	Avtotransport vositalari, pritseplar va yarim pritseplar	1 906,0	88,7
27.	Boshqa transport vositalari va uskunalar	327,2	106,5
28.	Mebel	333,2	105,0
29.	Boshqa mahsulotlar	964,6	163,3
30.	Mashinalar va uskunalarini ta'mirlash va o'rnatish bo'yicha xizmatlar	526,6	72,0
31.	Elektr, gaz, bug' bilan ta'minlash va havoni konditsiyalash	1 855,6	105,3
32.	Elektr, bug' ta'minoti tizimlari va konditsionerlari ishlab chiqarish va tarqatish	1 671,1	91,6
33.	Gazsimon yoqilg'ilarni ishlab chiqarish va tarqatish	184,5	97,5
34.	Suv bilan ta'minlash, kanalizatsiya tizimi, chiqindilarni yig'ish va utilitatsiya qilish	436,4	126,8
35.	Suvni yig'ish, qayta ishlash va taqsimlash	253,4	110,8
36.	Chiqindilarni yig'ish, ishlov berish, yo'qotish, utilitatsiya qilish	183,0	157,8
37.	Iste'mol tovarlarini ishlab chiqarish	15 962,2	100,8
38.	shu jumladan:		
39.	oziq-ovqat tovarlari	8 543,1	102,4
40.	nooziq-ovqat tovarlari	6 423,0	100,5
41.	Aroq va sharob mahsulotlari	996,1	111,9

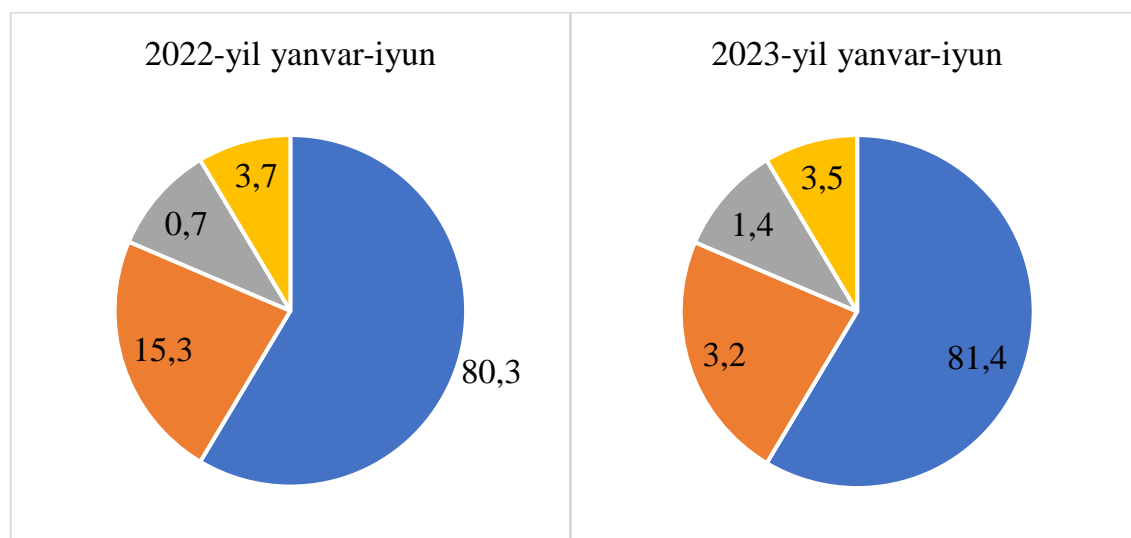
Davlat va xususiy sektorning o'zaro munosabati mamlakatdagi ijtimoiy-iqtisodiy barqaror vaziyatni ta'minlashda xususiy biznesning manfaatdorligini oshirishda katta xizmat qiladi. O'z navbatida, mamlakatimizda davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish borasida olib borilayotgan islohotlar natijasi o'laroq Toshkent shahrida sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmida nodavlat sektorning ulushi salmoqli ekanligini ko'rish mumkin.

Tarmoq korxonalari tomonidan joriy yilning yanvar-iyun oylarida 53 652,1 mlrd. soʻmlik mahsulotlar ishlab chiqarildi va sanoat ishlab chiqarish hajmiga 54,7 % ni tashkil etdi, shu bilan birga davlat sektorida 11 658,1 mlrd. soʻmlik mahsulot ishlab chiqarilib, umumiy hajmga nisbatan 21,7 % ni tashkil etdi, nodavlat sektorida 41 994,0 mlrd. soʻmlik mahsulot ishlab chiqarilib, umumiy hajmga nisbatan 78,3 % ni tashkil etdi.

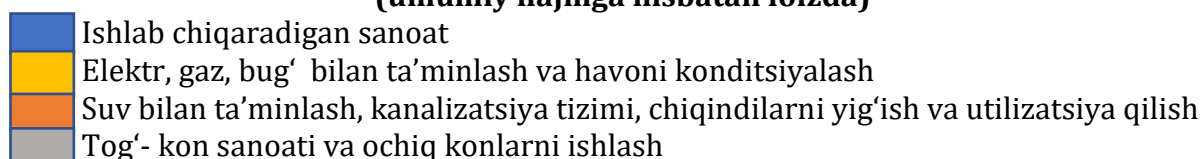

3-rasm. Sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish davlat va nodavlat sektorlarida 2023 -yil yanvar-iyun oylarida (foiz hisobida)

Sanoat sohasida modernizatsiyalash koʻlamlarini jadallashtirish va kengaytirish boʻyicha chora-tadbirlarning amalga oshirilishi natijasida, sanoat sohasida faoliyat yuritayotgan korxonalarda ishlab chiqarishning jadal rivojlanishi davom ettirildi. Tarmoq korxonalari tomonidan 2023-yil yanvar-iyun oylarida 53 652,1 mlrd. soʻmlik mahsulotlar ishlab chiqarilib, umumiy hajmga nisbatan iqtisodiy faoliyat turlari boʻyicha sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarishning ulushi quyidagicha tavsiflanadi.

4-rasm. Iqtisodiy faoliyat turlari boʻyicha sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarish (umumiy hajmga nisbatan foizda)

Sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarish iqtisodiyotning muhim omili bo'lib, jami sanoat mahsulotlari ishlab chiqarishning tog'-kon sanoati va ochiq konlarni ishlash mahsulotlari faoliyati sanoat ishlab chiqarish indeksi 95,7 % ni, qayta ishlash sanoati 107,8 % ni, elektr energiyasi, gaz, bug' va konditsiyalangan havo 105,3 % ni, suv bilan ta'minlash, kanalizatsiya, chiqindilarni yig'ish va qayta foydalanish bo'yicha xizmatlar 126,8 % ni tashkil etdi.

Sanoat mahsuloti ishlab chiqarish hajmi – korxonadan ishlab chiqarilgan tayyor mahsulotlar, yarim tayyor, chetga sotishga mo'ljallangan, o'zining nosanoat bo'linmalariga va kapital qurilishga mo'ljallangan mahsulotlar hajmini o'z ichiga oladi; ishlab chiqarilishi hisobot davrida tugallanmagan uzoq muddatli mahsulotlarni ishlab chiqarish bo'yicha ishlar; sanoat tusidagi ishlar (xizmatlar);

Sanoat ishlab chiqarishda o'zgarish indeksleri – solishtirma davrlarda mahsulotlar (ishlar, xizmatlar) fizik hajmining o'zgarishini tavsiflovchi nisbiy ko'rsatkichdir; Iste'mol mollari – asosan shaxsiy iste'mol yoki foyda olish bilan bog'liq bo'lmagan boshqa maqsadlarda foydalanadigan sanoat mahsulotlari; iste'mol mollari ishlab chiqarish hajmi amaldagi narxlarda (QQS va aksizlar bundan mustasno) hisoblab chiqiladi;

Natura ko'rinishida sanoat ishlab chiqarish hajmi – boshqa korxonalarga jo'natish uchun yoki ishlab chiqarishga mo'ljallangan mahsulotlarni, shu jumladan korxonaning sanoat ehtiyojlari uchun sarflangan mahsulotlarni o'z ichiga oladi, ya'ni yalpi mahsulot; Ishlab chiqarishni texnologik rivojlanish darajasiga ko'ra guruhlash Yevrostat texnologik faoliyatining tasnifi asosida ishlab chiqilgan.

Mahalliyashtirish darajasi – ishlab chiqarishda ishlatiladigan mahalliy materiallar, mehnat va intellektual resurslarning ulushini belgilaydi; Mahalliyashtirish darajasini hisoblashda xarajatlar, soliq to'lovlari va ishlab chiqarish jarayoniga bevosita aloqador bo'lmagan boshqa imtiyozlar hisobga olinmaydi; mahsulot sotish hajmi – savdo narxlarida keltiriladi (QQS va aksiyalar bundan mustasno);

Xulosa va takliflar

Sanoat logistikasi - bu korxonalar va ishlab chiqarish zanjirlari ichidagi tovarlar va axborot oqimlarini rejalashtirish va boshqarish bilan shug'ullanadigan dinamik va murakkab soha. U marshrutlash, ortiqcha yuk, qadoqlash, qayta ishlash, tashish, ishlab chiqarish, optimallashtirish va saqlash kabi asosiy jarayonlarni o'z ichiga oladi. Tovarlarini yo'naltirish sanoat logistikasining muhim jihati bo'lib, tovarlarni etkazib beruvchidan iste'molchiga etkazib berishning eng samarali yo'lini aniqlashga imkon beradi. Bunga eng mos transport vositasini tanlash, optimal oraliq saqlash nuqtalarini aniqlash va etkazib berish uchun vaqt oralig'ini rejalashtirish kiradi.

Tovarlarini haddan tashqari yuklash, qadoqlash va qayta ishlash – bu ombor ichidagi yoki ishlab chiqarish liniyasidagi tovarlarning jismoniy harakatlanishi va qayta ishlanishi bilan bog'liq jarayonlar. Mahsulotlarni qadoqlash va manipulyatsiya qilishning samarali usullarini ishlab chiqish ortiqcha yuklanish vaqtini qisqartirish va samaradorlikni oshirishga imkon beradi. Tovarlarini tashish logistika jarayonining asosiy bosqichi bo'lib, tovarlarni etkazib beruvchidan iste'molchiga qadar turli xil narsalar o'rtasida ko'chirishni o'z ichiga oladi. Narx, etkazib berish vaqti va mahsulotning o'ziga xos xususiyatlari kabi omillarni hisobga olgan holda transportning eng maqbul usulini tanlash muhimdir. Tovarlarini optimallashtirish va saqlash – bu omborlardan samarali foydalanish va tovarlarni oqilona saqlashga qaratilgan jarayonlar. Omborni optimallashtirish tovarlarni tashkil qilishni, maksimal saqlash zichligi uchun maxsus jihozlardan foydalanishni va inventarizatsiyani hisobga olish va boshqarish uchun zamonaviy texnologiyalarni qo'llashni o'z ichiga oladi.

Sanoat logistikasining asosiy vazifasi ishlab chiqaruvchidan iste'molchiga tovarlarni o'z vaqtida va minimal xarajatlar bilan etkazib berishga imkon beradigan samarali tizimni yaratishdir. Buning uchun logistika jarayonining barcha bosqichlarini to'g'ri tashkil etish kerak. Sanoat logistikasi samaradorlikni doimiy ravishda oshirishga qaratilgan. Buning uchun jarayonning barcha bosqichlari tahlil qilinadi va optimallashtiriladi: etkazib beruvchilarni

tanlash va maqbul narxni aniqlashdan tortib, eng samarali etkazib berish yo'nalishlarini tanlashgacha. Tovarlarni qadoqlash transport jarayonida shikastlanish xavfini minimallashtiradigan tarzda amalga oshirilishi kerak. Vaqt va xarajatlarni kamaytirish uchun tovarlarni qayta ishlash va ortiqcha yuklash jarayonlarini optimallashtirish ham zarur. Sanoat logistikasi ombor jarayonlarini ham o'z ichiga oladi. Tovarlarni tegishli sharoitlarda saqlash ularning sifatini saqlab qolish va keyinchalik tashish uchun tayyorlashga imkon beradi.

Adabiyotlar /Литература/Reference:

Аникина Б. А., Родкиной Т. А. (2013) Основы логистики: учебник. М.: Проспект, 344 с.

Аникина Б.А. (1999) Учебное пособие: –М.: Инфра-м., - 327 с.

Жуков Б.М. (2017) Управленческие технологии гибкого развития предприятия на основе процессов реструктуризации, логистизации и повышения капитализации: монография / Б. М. Жуков. - Москва: Дашков и К°, - 293 с.

Моисеева Н.К. (2008) Экономические основы логистики: учебник. М.: ИНФРА-М, С.8-14.

Умарова Д.М., Буронова М.А. (2006) – Тошкент,. Лоистика. Ўқув қўлланма.